
*О.М. Рубанець,
кандидат філософських наук,
доцент НТУУ “КПІ”*

ЗАСАДИ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЧНІЙ РЕКОНСТРУКЦІ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКИ

Поширення когнітивних досліджень в науці, поява різноманітних когнітивних підходів, які охоплюють все нові науки і комплекси наук, свідчить, що когнітивне з об'єкта дослідження перетворюється на елемент методологічної культури сучасної науки.

Методологічні дослідження когнітивного в науці в умовах еkleктицизму методологій, методів, пізнавальних засобів, які використовуються сьогодні, стають важливим елементом розширення бази когнітивних досліджень та зростання можливостей застосування когнітивного як методологічного знаряддя.

В сучасних умовах формування нової парадигми у філософії освіти і в становленні суспільства знання важливим стає розробка когнітивного як духовного, як такого, що розкриває культуротворчий потенціал в еволюції науки. Сьогодні застосування когнітивних підходів в соціально-психологічних, педагогічних і соціологічних дослідженнях стикається з проблемою формування розуміння когнітивного. В межах психологічних досліджень відбувається активне проникнення у методологічну свідомість ідей Ф.Варели та У.Матурани, в яких акцент переноситься на отілесненість мислення. Згідно з Ф.Варелою, “розлом автономне пізнання/тілесне, інкарнове пізнання проходить через усі когнітивні науки, а не тільки через когнітивні нейронауки” [1, 110]. В методологічному інструментарії задіяні організменний, клітинний, нейрофізіологічний, психологічний рівні. Так, в розробці динамічного підходу до розуму психологічний рівень пов'язаний з дослідженням психологічних ландшафтів особистості, нейрофізіологічний, психологічний рівні постають у відмові від розробки розуму з позицій чисто інтелектуальних функцій та їх репрезентативізму в символічних структурах; організменний – в розгляді взаємодії із зовнішнім середовищем.

Про надто вузькі рамки біологічного підходу свідчить те, що в дослідженні суб'єктивних – індивідуальних і колективних – когнітивних карт виникає необхідність розгляду соціальних, культурних факторів, розуміння яких в якості чинника поведінки людини важко пояснити в межах взаємодії організму із зовнішнім середовищем. Репрезентація та її застосування в якості механізму колективної пам'яті та соціального досвіду зумовлює необхідність переходу до розгляду когнітивного в позапсихологічних проявах.

Недослідженість методологічних засад когнітивного у його різноманітних проявах призводить до того, що застосування ідей біологічного, натуралістичного змісту починає розглядатись як єдина можливість реалізації когнітивного. На рівні методологічних застосувань когнітивного формується уявлення про необхідність дослідження тілесного суб'єкта, тобто йдеться про тілесного суб'єкта в соціально-психологічних і педагогічних дослідженнях. Але залишаються недослідженими можливості тілесного суб'єкта, зокрема, співвідношення отілесненого мислення з соціальним, культурним, духовним.

В основу методологічної реконструкції системних проявів когнітивності в еволюції науки, на наш погляд, має бути покладене дослідження репрезентацій об'єктів науки в об'єктивному знанні. Це дає можливість між когнітивною діяльністю людини та

когнітивною практикою творців науки “вставити” рівень репрезентації і завдяки цьому перейти до висвітлення когнітивного, пов’язаного з людиною, як духовного, культуро-творчого. Когніція має лінгвістичне опосередкування, але ним можна знехтувати, абстрагуватися від нього. Сьогодні вважається, що слід спиратися на дані нейрофізіології.

Читаючи деякі праці, виникає враження, що можна не лише спиратися на дані нейрофізіології, а й обмежуватися ними. Так, критика введення ідей когнітивних наук у філософське дослідження спирається на редукований до біологічного образ когнітивного. В критиці когнітивних понять розглядаються лише нейрофілософія, концепція отілесненого мислення та вирване з контексту твердження А.Тарського, що “карта не є територія”. Підставою цієї критики стає об’єктивність наукового знання, в обговоренні якої автори обмежуються констатацією об’єктивно-реального світу природи, людського тіла та світу, створеного людиною. Але з позицій людського тіла, об’єктивності природи і культури проблема об’єктивності наукового знання не тільки не розв’язується, її навіть неможливо коректно, враховуючи потенціал досліджень когнітивного, сформулювати.

Актуальність методологічних досліджень когнітивного полягає в тому, що для подальшої розробки якісних когнітивних підходів, що збагачують методологічний арсенал науки, необхідне дослідження методологічних засад когнітивного, розкриття їх у співвідношенні біологічного, соціального, культурного і духовного. Потрібне подолання редукування когнітивного до організменного, виявлення в багатій палітрі когнітивного усіх його відтінків. Йдеться, однак, не про те, щоб відмовитись від біологічного. Важливо все – і дослідження генної детермінованості когнітивних програм і метапрограм, і виявлення біологічного аспекту еволюції когнітивних пізнавальних здатностей. Але необхідно зрозуміти: зв’язок когнітивного з людиною, мезокосмізм її когнітивних здатностей не можуть бути редукованими до розгляду взаємодії розуму і тіла. Для цього немає підстав в самій когнітивній науці. Образ когнітивного, що спирається на абстракцію – когнітивні механізми опрацювання, зберігання когнітивної інформації, розглянуті з позицій отілесненого мислення та мислення/мозку веде до когнітивного, що перебуває за межами культурно-історичного. Відчуття протилежності культурно-історичного і натуралістичного в дослідженні когнітивності мислення веде до протиставлення підходів, в яких розглядаються або культурно-теоретичні, або біологічні, організменні чи інші натуралістичні чинники.

Редукація когнітивного до отілесненого, до взаємодії розуму і тіла некоректна навіть на рівні когнітивного як об’єкта різноманітних когнітивних досліджень і підходів. Тим більше вона неприпустима, коли йдеться про включення вищих проявів когнітивних пізнавальних здатностей людини в якості джерела розвитку певних духовних сфер діяльності. Зв’язок механізмів трансгресії сфери знання із духовними, культурними проявами еволюційного виміру когнітивного при цьому не виявляється. Ось чому наука сьогодні іноді постає як антикультурна сила або ж виявляється як форма культури у вузькотехнологічному, технократичному співвідношенні наука – технології.

Необхідність подолання редукування проблеми когнітивного до проблеми розум – тіло виникає вже на початку 90-х років. Введення повсякденного досвіду з позицій привнесеного в когнітивну науку феноменологічного підходу стикається з неможливістю пояснити, залишаючись в межах біологічної основи, формування життєвого досвіду світу як пережитого. Необхідність зміни точки зору пов’язується з проблемою розум – тіло. Ф.Варела, Е.Томпсон, Е.Рош відходять від безконечних дискусій з цього приводу, стверджуючи: “... Немає необхідності у проблемі розуму – тіла, які онтологічні відносини існують між тілом і розумом в дійсному досвіді...?” [2, 30].

Потреба позбавити суб'єкта теоретичних обмежень змушують Ф.Варелу, Е.Томпсон та Е.Рош виявити методологічні засади домінуючої парадигми когнітивної науки – когнітивізму та коннекціонізму. Дослідження цих засад відтворюють наявність в розумінні когнітивного елементів технічного та пов'язаного із знанням. Так, в якості метафори розуму в когнітивізмі постає цифровий комп'ютер, в коннекціонізмі – паралельно розподілена мережа; метафори пізнання – опрацювання символів. В розкритті світу в когнітивізмі як об'єктивного, відокремленого засобами репрезентації, – стають символи, в коннекціонізмі – зразки мережевої активації.

Новий погляд на когнітивне виходить з потреби розкрити сутність креативної свідомості [2, 148]. Розробляючи в якості основи нового підходу до когнітивного ідею його переходу у дійсне, ідею втілення, в центр уваги висувається не тільки свідомість та її залежність від тих видів досвіду, які пов'язані з тілом та його сенсомоторними здатностями, а й знання.

В розробці зв'язку знання з його втіленням поряд з тілом вводяться мова і соціальна історія [2, 149]. Самі сенсомоторні здатності розглядаються як вставлені в біологічні, психологічні і культурні контексти [2, 173].

Прагнення формування нового підходу до знання загострює проблему співвідношення біологічного, соціального, історичного і культурного. У формуванні знання враховані всі аспекти, але по-різному. Біологічне є суттєвим: “знання є результатом пролонгованої інтерпретації, яка розвивається із наших здатностей розуміння.., укорінених в структурах нашого біологічного втілення, але... життєвий досвід здобувається всередині узгодженої дії та історії культури” [2, 149].

Протиставлення культурно-історичної та натуралістичної тенденцій в дослідженні когнітивності мислення не враховує ідей, які дають можливість ввести більш тонкі, виважені форми взаємодії когнітивного з культурно-історичним. Таке протиставлення в дослідженні свідомості робить когнітивне ареною дії соціального. Так, когнітивність міфу розкривається через зовнішні тілесні рухи – гаптичну систему, відбір, закріплення і перетворення якої у взірць дії стає повністю соціальним – залежним не від сліпої генної детермінованості, а від ритуалу як соціального інституту (Режабек).

Редукування когнітивного до біологічного, натуралістичного в розгляді людини штучно відсікає духовний вимір когнітивного, перетворюючи культурно-історичний вимір в арену дії соціальних форм і механізмів. Соціальні форми і механізми поширюються не тільки на систему суспільно-історичних відносин в дослідженні когнітивності міфу, а й безпосередньо на сферу наукового знання. Наука перетворюється в арену дії соціального – певних взірців та архетипів. Причому роль соціального не зводиться до санкціонування певних вироблених наукою норм (когнітивного, як його витлумачують в дискусіях постпозитивізму, ототожнюючи з нормативним).

В розробці когнітивного підходу до науки в першій половині 90-х років соціальне – взірці, архетипи – розглядається як єдиний, діючий механізм в сфері науки. Так, І.Меркулов говорить про ідеальні взірці, трансцендентні архетипи, які він, посилаючись на М.Еліаде, витлумачує з позицій соціального – з точки зору “присутності і праці людини...” [3, 12].

Когнітивне у вигляді когнітивно-особистісного виявляється прив'язаним до людини. Методологічною основою такої прив'язки стають вбудовані в тілесну організацію людини когнітивні механізми опрацювання інформації [3, 5].

Когнітивне у вигляді когнітивно-особистісного проявляється у двох формах: психологічній – живі, реальні, справжні цілі, установки, та світоглядній – у вигляді світоглядних засад особистості [3, 9].

Дві форми когнітивного – когнітивно-особистісне та когнітивно-світоглядне – можуть розглядатися як прояв когнітивно-особистісного в психологічній і світоглядній формі. Застосування ідеї когнітивного у сфері знання відбувається у вигляді поширення на науку когнітивних стилів мислення, введення яких пов'язане з відкриттям міжпівкульної асиметрії мозку, особливостей лівопівкульного та правопівкульного мислення (тобто фактично виходить з нейрофізіологічного, організаційного рівня розгляду когнітивного).

Проблеми, пов'язані з неможливістю редукування суб'єкта в науці до когнітивного агента, розглянутого з точки зору когнітивних механізмів опрацювання інформації та “врізки” геннодетермінованих когнітивних здатностей у зовнішнє середовище, розв'язується за рахунок соціокультурної, зокрема техніко-технологічної, детермінації. При такому підході, коли сфера знання залишається під впливом дії соціокультурного, а людина з її пізнанням – під впливом когнітивного (когнітивних стилів мислення), грань між історичними формоутвореннями в науці фактично стирається. Так, йдеться про техніко-технологічну детермінованість теоретичних моделей і науки Нового часу і середньовічної фізики [3, 12].

Когнітивне як джерело еволюційних змін в науці не розробляється. Особливості втілення когнітивного у сферу об'єктивного знання в різні періоди науки не розглядаються. Складні проблеми виразу дії колективного суб'єкта у формах знання, з точки зору прояву когнітивного, не формулюються. Можливості постановки їх аспектів дослідження когнітивного в мовних комунікаціях зовсім не розглядаються, хоча проблеми когнітивного під кутом зору комунікативної дії вже розроблялись (епістемологічний біхевіоризм Куайна і Селларса) та моделювання комунікативного акту (Рункан).

Когнітивний підхід до науки у першій половині 90-х років виокремлює когнітивне, пов'язане з людиною та її присутністю. Навіть світогляд розглядався у формі когнітивно-світоглядної присутності суб'єкта. Перехід від абстрактного гносеологічного до реального, живого суб'єкта не означав введення емпіричного суб'єкта з його психологічними ментальними процесами. Прагнення до реальності суб'єкта залишалось в межах гносеологічних відносин – розглядалися суб'єкти з реальними цілями, установками та світоглядом. Але ця реальність не забезпечувалась методологічними процедурами. Здійснити перехід до реального живого суб'єкта, як він проявляється у сфері знання, залишаючись у межах філософських методів, не підміняючи філософське дослідження емпірично-психологічним, виявилось неможливим.

Об'єктивне наукове знання залишалось за межами когнітивно-особистісних реконструкцій, перетворюючись в арену дії соціально санкціонованих архетипів, взірців. Когнітивне в еволюційному вимірі перетворювалось на ілюстрацію наявності в науці когнітивних стилів мислення, методологічною основою введення яких було, власне, біологічна міжпівкульна церебральна асиметрія, генна детермінованість когнітивних механізмів опрацювання інформації тощо.

Розгляд біологічного як методологічної основи штучно “відсікала” еволюційний вимір когнітивного. Редукування до біологічної основи – і введення в якості такої когнітивних механізмів опрацювання інформації безпосередньо у науковий обіг та механізмів її розвитку – позбавляло когнітивне власного еволюційного і духовного виміру. Поширювалось уявлення, що когнітивні механізми опрацювання інформації у своїй еволюції не пов'язані зі сферою знання та діяльністю суб'єкта як фактором її еволюції.

Постановка питання про еволюцію когнітивних здатностей та опрацювання цього питання винятково в межах генної детермінованості еволюції когнітивних програм та

метапрограм сприяло закріпленню погляду, що біологічне є єдиною методологічною основою дослідження когнітивного, в тому числі в науці.

В умовах лінгвістичного повороту у філософії науки, опрацювання проблем комунікативності науки у вигляді мовленнєвих явищ – дискурсу, лінгвістичних комунікацій тощо, питання про методологічну основу когнітивного залишається відкритим. Цю відкритість передає вказівка на недослідженість меж і природи когнітивного підходу. На наш погляд, саме нерозробленість в літературі методологічних засад когнітивного підходу є основною причиною того, що й досі панує уявлення, згідно з яким дані нейрофізіології є єдиною можливою основою розгляду когнітивного в науці.

Когнітивне в науці, з позицій когнітивних стратегій синергетики, розглядається як введення людини в науку за умов збереження її науковості. Введення людини постає у вигляді утвердження особистісного начала. В дослідженні синергетичних механізмів зростання наукового знання і культури (В.Буданов) сфера знання залишається ареною дії повністю безсуб'єктних інформаційних потоків. Прагнення здійснити введення особистісного начала у сферу знання в межах філософських методів реалізується в складному і недостатньо зрозумілому поєднанні трансцендентального та емпіричного суб'єкта.

Дуже важливою, на наш погляд, є акцентуалізація питання трансгресії сфери знання. Вироблення когнітивних стратегій синергетики в цьому напрямі веде до усунення суб'єкта, перетворення його з діючої особи у свідка (Свірський), веде до розгляду співвідношення живого мислення людини із мертвою знаковою структурою знання, вираженого у мові дає колективну ірраціоналізацію наукового досвіду тощо. Колективна ірраціоналізація наукового досвіду та протиставлення мислення знанню наводить на думку про неявну передумову закріплення когнітивного безпосередньо з людиною, її ментальними процесами, психікою.

Розгляд людини як фактору біоеволюції повертає до теми біологічного в розкритті природи когнітивного. На наш погляд, біологічне не можна редукувати при дослідженні когнітивного. Але коли когнітивне досліджується на клітинному та організменному рівні і вводиться при цьому безпосередньо в розгляд еволюції науки, то з такою методологічною основою розкрити когнітивне в еволюційному вимірі як духовне справді неможливо.

Нинішню ситуацію в методологічному аспекті можна охарактеризувати як свідоме обмеження розгляду когнітивного, пов'язаного безпосередньо з людиною, її ментальними, психічними процесами, а також як редукцію когнітивного, пов'язаного із людиною, до біологічних, нейрофізіологічних та інших проявів мислення. За таких умов розгляд мислення/мозку, згідно з І.Меркуловим, виступає основою відкидання ідеального.

Існуючий підхід закриває шлях до розкриття когнітивного, що існує не тільки у вигляді психологічних ментальних репрезентацій, а й у вигляді інших проявів об'єктивної присутності людини у сфері знання. Такими проявами, на наш погляд, є когнітивні основи репрезентації об'єкта у знанні, а також різноманітні рефлексивні, методологічні та інші форми присутності людини у сфері знання в якості когнітивних практик.

Когнітивний підхід у філософії науки має, нарешті, перейти від безпосередніх, редукованих до розгляду людини натуралістичних проявів когнітивного, до розкриття когнітивного у вигляді опосередкованих форм присутності людини у сфері знання.

В розробці методологічних засад когнітивного підходу у філософії науки ні редукування до біологічного, ні протиставлення натуралістичного та культурно-історичного не є правильним.

Редукування когнітивного до біологічного в аспекті еволюції знання постає у вигляді аналогії біологічної еволюції з механізмами еволюції наукового знання.

Усвідомлення меж теоретико-інформаційного підходу в дослідженні науки не змінює, однак, ситуацію: інформаційний підхід залишається, як визнається й сьогодні, основною методологією когнітивних наук.

Але реальні реалізації інформаційного підходу як методології в межах когнітивних стратегій синергетики виявляють складні взаємодії синергетичної парадигми, що створює головну концептуальну рамку в розробці динамічного підходу до інтелекту, з інформаційним і системними підходами (О.Князева).

Перехід до дослідження когнітивних практик в еволюційному вимірі науки та розрізнення когнітивних підходів, що відповідають рівню певних об'єктів чи підходів як методологічних конструкцій, дає можливість ввести в обіг когнітивне в еволюційному вимірі науки. З цієї точки зору протиставлення біологічного і соціального, культурно-історичного в дослідженнях когнітивного постає як штучне. На наш погляд, саме таке протиставлення є однією з причин того, що когнітивне, у його власному, еволюційному, духовному вимірі залишається недослідженим. Саме це веде до розгляду мислення, "Я" з позицій ідеального його у вигляді оперування смислами та протиставлення його усьому тому, що пов'язане з функціонуванням тіла.

Сьогодні в умовах різноманітних форм і проявів когнітивного в науці потрібне переосмислення усіх джерел і досліджень когнітивного, які найбільшою мірою впливають на стан методологічної самосвідомості сучасної науки. Необхідний свіжий погляд, в якому знайдуть місце і технічна метафора Ф.Варели та лінгвістична складова У.Матурани.

Зазначимо, що тема біологічного не є іманентною когнітивній науці. Когнітивізм (H.Simon, A.Nevell, N.Chomsky, J.A.Fodor, Z.W.Pylyshyn) з його комп'ютерною метафорою, опрацюванням символів та репрезентацією за допомогою символів був орієнтований на цифровий комп'ютер. Коннекціонізм, розглядаючи мережі, глобальні етапи (D.E.Rumelhart, J.L.McClelland, D.C.Dennett, D.Hofstadter), передбачав репрезентацію у вигляді мережної активації. Частка технічного в когнітивізмі і коннекціонізмі була принципово важливою.

Розробки У.Матурани, Ф.Варели, Г.Лакоффа, Р.Порті, Ж.Піаже, які відносять Ф.Варела, Е.Томпсон і Е.Рош до когнітивної науки, певною мірою виходили за межі біологічного пізнання. Але недостатня визначеність когнітивного сприяла тому, що аналіз когнітивного в контексті епістемології, комунікації та досліджень соціальних систем не завадила редукуванню когнітивного до біологічного.

В сучасних дослідженнях когнітивного його біологічний образ пов'язується, насамперед, з Ф.Варелою та У.Матураною. В розкритті впливу праць Ф.Варели на філософію тема біологічного стає провідною. В 1991 р. Ф.Варела, Е.Томпсон та Е.Рош видали книгу "The Embodied Mind", в якій, як вважають, були окреслені завдання когнітивної науки. Ідея the Embodied Mind стає провідною – фактично єдиною концептуально окресленою методологічною основою у багатьох дослідженнях. З нею пов'язується отілесненість мислення. Тілесна навантаженість розглядається у своєму значенні для епістемології. Стверджується, що введення тілесної навантаженості мислення є актуальною ідеєю, яка приходить на зміну теоретичній навантаженості емпіричного.

Тема біологічного в розкритті когнітивного, пов'язаного з людиною, яка ефективна у дослідженні певних об'єктів, в сучасних умовах формування когнітивного підходу у філософії науки повинна бути переосмислена.

Ідея зв'язку когнітивного з людиною – дуже важлива. Навіть розглядаючи когнітивне в інших проявах, не пов'язаних безпосередньо з людиною – із об'єктивним знанням, вираженим у мові, із когнітивними практиками і сферою знання, не можна

ігнорувати зв'язок когнітивного з людиною та її пізнавальними здатностями. Але редукування до біологічних проявів перекриває шлях до культурно-історичного, духовного, еволюційного виміру когнітивного, пов'язаного з трансгресією сфери знання та еволюційним виміром науки.

Щодо цього звернемо увагу на хронологію праць Ф.Варели та У.Матурани. Започаткування погляду на пізнання з точки зору біології в книзі Ф.Варели, Е.Томпсона та Е.Рош "The Embodied Mind" зовсім не є єдиним, вичерпним щодо пізнання. Розгляд пізнання як взаємодії передбачає дослідження лінгвістичних взаємодій. Лінгвістична взаємодія як "зчеплення" когнітивних ланок в сучасних когнітивних підходах розглядається як семантична сполученість. Інформаційний підхід виявляється обмеженим: "поняття інформації має силу тільки в дескриптивній області як вираз когнітивної невизначеності спостерігача і не є ніяким діючим компонентом і тому, що зміни стану системи детерміновані структурою, незалежно від того, чи є вона автопоетичною, чи ні, незалежно від того, чи є ці зміни стану адекватними, чи ні деякій меті, яку спостерігач може вважати придатною" [4, 322].

Новий когнітивний підхід, що виникає в умовах лінгвістичного повороту у філософії науки, має розкрити когнітивний вимір еволюції науки у вигляді системних проявів різноманітних рівнів когнітивного, пов'язаних з людиною, об'єктивним знанням та рівнем когнітивних практик як системного фактору трансгресії сфери знання. Найважливішими серед них стають форми, в яких поєднується присутність людини та дії її когнітивно-креативного потенціалу із об'єктивними змінами у науковому знанні. Це передбачає перехід від розгляду пізнання як суб'єкт-об'єктної взаємодії, в якому знання виведене за дужки, стаючи результатом до дослідження змін, внесених суб'єктом у сферу знання. Водночас це дає можливість об'єднати дослідження репрезентації об'єкта у знанні з дослідженням когнітивних практик. Це не дає можливості редукувати дослідження когнітивного виміру еволюції науки до проблеми суб'єкта, до розгляду позаісторичних абстрактних механізмів обробки когнітивної інформації.

Запропонований підхід суттєво відмінний від когнітивного підходу до науки першої половини 90-х років (І.Меркулова). Пропонується реконструкція тих проявів когнітивного, в тому числі й тих, що безпосередньо характеризують когнітивну структуру людини, які дійсно мали забезпечити еволюцію типів і способів репрезентації. Це дає можливість пов'язати еволюцію репрезентацій з трансформацією сфери знання, виявити еволюційний вимір цієї трансгресії та розкрити значення когнітивного в цьому процесі. Когнітивне при цьому не зводиться до нормативного, не пов'язаного з людиною, такого, що характеризує тільки об'єктивне знання (К.Поппер). Між рівнем когнітивної діяльності та когнітивних практик постає рівень репрезентації явищ в об'єктивному знанні, що досліджуються наукою.

Орієнтація на еволюцію репрезентації та когнітивні практики як форму присутності людини в сфері знання не позбавляє людину цілісності. Але цілісність когнітивної структури людини розкривається в еволюційному вимірі – відповідно із зміною когнітивних засад процесуальності знання. Так, на геометричному етапі класичного природознавства на перший план виходять сприйняття, споглядання, витончене геометричне мислення. На наступному етапі – формально-аналітичне оперування та розвиток споглядання, пов'язаного із геометричними інтерпретаціями, об'єкта дослідження.

Когнітивна структура людини у її повному обсязі виявляється вплетеною в еволюційний процес сфери знання. Тільки один цей аспект – "вироблення людини" – як ознака культури дає можливість розглядати когнітивне як культурне явище. Але

вирішальним є перехід від людини як об'єкта культурного опрацювання – від дослідження “вироблення людини” до розкриття значення її когнітивно-креативного потенціалу у трансформації сфери знання. Такий перехід стає можливим саме на основі відмови від абстракції тілесної присутності суб'єкта у сфері знання, від редукування когнітивного до когнітивно-особистісних проявів суб'єкта та розгляду останнього як організму з його механізмами опрацювання когнітивної інформації.

Включення суб'єкта в тканину еволюції відбувається шляхом внесення змін у сферу знання – через креатив, трансформацію репрезентації тощо. Розгляд у повному обсязі присутності суб'єкта в структурі когнітивних практик, враховуючи також рівні когнітивно-інструментальної частини методологічної культури, наукової і філософської складової методологічної самосвідомості, когнітивної домінантності гносеологічного образу тощо, дає можливість поставити питання про вирішальне значення когнітивного в еволюції сфери знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Varela F.* Le cerveau n'est pas un ordinateur. Entretien avec Francisco Valera par Herve Kempy // *La Recherche* April. – 1998. – № 308.
2. *Varela F.J., Thomson E.; Rosch E.* The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience. – Cambridge, 1991.
3. *Меркулов И.П.* Научное познание: Когнитивно-эволюционный ракурс // Научный прогресс: когнитивный и социокультурный аспекты – М., 1993.
4. *Maturana H.* The organization of the living: A theory of the organization. *International Journal of Man – Machine Studies.* – 1975. – Vol. 7.